

ROMÂNII MUREȘENI SUB DRAPEL AUSTRO-UNGAR

VIRGIL PANĂ
Muzeul Județean Mureș

În primul număr al revistei *Transilvania* din anul 1923, Teodor V. Păcățian publica articolul *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Sătmar și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*. „Ancheta” despre care vorbește autorul a avut, până la finalizarea sa, o istorie sinuoasă datorată evoluției primei conflagrații mondiale. Lansarea ideii în presa românească din Transilvania, în anul 1915, a avut loc în conjunctura în care exista temerea că, așa cum se desfășura războiul la momentul respectiv, rezultatul său final putea fi cel nedorit de către majoritatea românilor transilvăneni existând posibilitatea rămânerii în continuare a acestora în statul maghiar. Pentru această eventualitate, se urmărea strângerea tuturor argumentelor și dovezilor care să demonstreze că și de data aceasta românii și-au făcut datoria față de țara în care își duceau viața, în vederea obținerii drepturilor politice și naționale pentru un popor de peste trei milioane, alcătuit de stat precum maghiarii. Pe de altă parte, toate datele statistice trebuiau să fie adunate la timp și cu exactitate pentru a nu păți ca la 1848-1849, când acestea „au trebuit să fie adunate pe dibuite, fără temei de exactitate de fericitul Gheorghe Barițiu”¹.

Din partea Asociațiunii, cu punerea în operă a lucrării a fost încredințat Teodor V. Păcățian² care a întocmit un model de tablou pentru localitatea Cuștelnic din județul Târnava Mică, trimis, apoi, tuturor secretarilor de comune. Inițiatorul demersului recomanda ca răspunsurile la întrebările formulate (despre numărul populației românești a comunei; despre numărul celor care au fost decorați; despre cuantumul contribuțiilor benevole pentru armată și despre cel al pagubelor de război suportate de către comună; despre cel al mobilizațiilor pe front sau pe loc; despre cel al arestațiilor, refugiaților, morților pe câmpul de luptă, în închisori și pribegie; despre cel al invalizilor, răniților, dispăruților, al văduvelor și copiilor rămași orfani) să fie validate concomitent de către reprezentanții elitei local-administrative (primarul, secretarul și notarul cercual),

¹ Păcățian 1923, p. 32-55.

² „Și secția istorică-etnografică a ținut o ședință, în Cluj la 18 Iunie 1921, în care s-a ocupat de stabilirea chestionarului pentru adunarea datelor istorice privitoare la jertfele aduse de poporul român din Ardeal în cursul războiului mondial. Deslegarea acestei probleme de deosebit interes pentru istoria noastră contemporană a fost încredințată președintelui secției istorice, d-lui T. V. Păcățian, care va cere în acest scop sprijinul organelor noastre administrative” (*Transilvania*, 7-8 iulie 1921, p. 536).

ai celei cultural-eceziastice (învățătorul și preotul) și de către un reprezentant al comunității (plugarul, în mediul sătesc)³.

Statistica lui Teodor V. Păcățian, uriașă prin cantitatea informațiilor oferite, prezintă și unele greșeli și lacune inerente unei astfel de lucrări (de la trecerea unor nume atât la localitatea de domiciliu cât și în cea de naștere; la înscrierea unor participanți maghiari și sași printre români; la adăugarea greșită a cifrelor în centralizatoare; lipsa unei rubrici privind denumirea unității militare în care au activat combatanții etc.)⁴. Chiar dacă statistici cu caracter limitat din punct de vedere al arealului investigat au mai fost întocmite, cea realizată de Astra la nivelul provinciei are meritul de-a fi cea mai cuprinzătoare, în pofida minusurilor semnalate, plasată cronologic cel mai aproape de evenimentul sondat, oferind, astfel, o imagine complexă și credibilă a acestuia⁵.

Opera lui T. V. Păcățian reprezintă, alături de alte surse alternative, izvorul primar de informație pe care se întemeiază prezentul studiu și pe care s-a întemeiat o culegere de documente privind participarea românilor din actualul județ Mureș la prima conflagrație mondială⁶.

În pofida scrierilor cu caracter propagandistic din presa maghiară și românească din Transilvania, soldații români au mers pe fronturile Primului Război Mondial fără prea mult entuziasm, sperând, totuși, că acesta o să aducă schimbări majore și că nu va dura mult. Au existat mai multe valuri de înrolări. La începutul războiului au fost mobilizați bărbații care erau în floarea vârstei și care reprezentau principala forță de muncă. Un alt val îi viza pe cei mai tineri, care aveau peste 18 ani, iar mai spre final și pe cei mai vârstnici rămânând acasă doar copiii, bătrânii sau cei bolnavi și neputincioși. Pentru a se evita dezertările sau fraternizarea cu civilii, autoritățile militare au urmărit ca soldații români să fie înregimentați cât mai departe de casă. De primejdia descătușării spontane a românilor și-a dat curând seama și Statul Major al armatelor operative ale Monarhiei, care a încercat tot felul de diversiuni menite a accentua confuzia ce se manifesta în rândul acestora. „Așa se explică – relatea Florea Bogdan în amintirile sale⁷ – că ajunși pe câmpul de luptă, în Galiția, în cel dintâi ordin de

³ Dăncilă Ineoan 2014, p. 230.

⁴ Popa 2016, p. 21-74.

⁵ Păcățian 1923, p. 35; Bolovan 2015, p. 44; Dăncilă Ineoan 2014, p. 239; Tatu 2011, p. 408.

⁶ Pană 2018, p. 12-20. Facem mențiunea că prezentul text reprezintă finalul investigației pe care ne-am propus-o și diferă de cele cu caracter de etapă publicate în alte reviste.

⁷ Florea Bogdan s-a născut în Fărăgău, comitatul Mureș-Turda, la 19 martie 1876. Școala primară a absolvit-o în localitatea natală, apoi a urmat studii medii la gimnaziul romano-catolic din Târgu-Mureș, la cele greco-catolice din Blaj și Năsăud obținând examenul de maturitate în 1895 cu calificativul „bun”. În 1899, termină în mod strălucit Politehnica din Budapesta obținând titlul de „inginer universal”, „diplomat în matematică, mecanică,

zi, ni s-a spus că România este alături de Austro-Ungaria și că a intrat cu două corpuri de armată în Rusia...”. Pentru a se înlătura orice urmă de suspiciune, în tranșee se distribuiau ofițerilor români ziare „sosite de la București” cu închipuite comunicate ale Marelui Stat Major Român.

La o lectură superficială, fariseismul acestora a dat de gândit, îndeosebi, ofițerilor români adepți ai unirii Transilvaniei cu România, care, pe bună dreptate, puteau considera că România a renunțat la idealul său politic. Citite însă cu mai multă răbdare, nu de puține ori se puteau descoperi câte un *ú*, sau câte un *s* scris *sz*, scăpări ale tipografilor care executaseră ziarele false⁸.

Cei mai mulți soldați români proveneau din lumea satului, plecarea acestora dezvăluind adevărate drame familiale⁹. Nu trebuie însă ignorat nici faptul că pentru mulți dintre cei mobilizați războiul a reprezentat o adevărată sursă de existență pentru ei și familiile lor, prin: soldele primite, banii obținuți în urma decorațiilor, ajutoarele de stat acordate celor de acasă etc. Printre aceștia s-au numărat și românii care, pentru prima oară, au fost mobilizați. Neștiutorii de carte, care nu erau recrutați decât în cazul în care contingentele nu se completau cu alfabetizați, își însușeau cunoștințe de bază prin programe speciale¹⁰.

geodezie, construcții de case, poduri, șosele, căi ferate, arhitectură și topografie”. După absolvire este angajat la Serviciul hidrotehnic al orașului Debrecen, unde lucrează la amenajarea lacului Balaton și la canalizarea râului Sajó. După efectuarea stagiului militar, în martie 1902, se reîntoarce în Transilvania și își deschide un birou tehnic la Reghin. După izbucnirea Primului Război Mondial, sublocotenentul Florea Bogdan participă la luptele din Galiția. A fost rănit, iar după refacere a trecut Carpații pentru a se înrola în armata română. A lucrat ca traducător la Marele Stat Major, executând și alte misiuni. La București activează în cadrul *Comitetului refugiaților din Ardeal* și se alătură forțelor care militau pentru intrarea României în războiul de întregire. A luat parte la manifestații organizate în capitală și în orașe din provincie. La *Congresul românilor de peste hotare aflători în țară*, întrunit la București, în 15 martie 1915, își afirmă limpede crezul și voința de unitate națională: „Am venit să vă mărturisim că poporul român din Ardeal (...) vrea necondiționată alipire la România”. Prin integrarea sa în armata română, la 30 iunie 1915, devine primul voluntar ardelean din cadrul acesteia (pentru alte amănunte vezi: Grămescu, Șara 2014, p. 25; Fay 1983, p. 13, Balint 2009, p. 75-82, Ploșteanu 1990, p. 118-120).

⁸ Fay 1983, p. 36-37.

⁹ „La gară (Sibiu n.a.) lume multă, răcnete, suspinuri și plânsete. Despărțirea unui țăran de nevastă - scria Octavian C. Tăslăuanu – m-a făcut și pe mine să plâng. E de necrezut ce greu se despart doi oameni ce se iubesc, mai ales când presimt că despărțirea poate fi pentru vecie. Țăranca tânără plângea de i se rupea pieptul plin ce-i sălta ca niște valuri biciuite de furtună. Bărbatul voinic se uita la ea și cu o furie sălbatică se scobora mereu din tren, o lua pe după cap și plângeau amândoi ca copiii” (Tăslăuanu 1915, p.11).

¹⁰ Maior 2016, p. 188.

La Târgu-Mureș, decretul de mobilizare parțială, sosit în 26 iulie 1914, a dezlănțuit o deosebită fierbere, cetățenii maghiari intonând pe străzile orașului cântece patriotice și improvizate precum „*Megállj, megállj kutya Szerbia*” (Opriți, opriți câinele din Serbia) și scandând *Trăiască Regele, Patria și Armata*. Seara ofițerii și civilii chefuliau în cafenele în ritmurile cântecelor patriotice. Se țineau discursuri și se evocau virtuțile de vitejie ale poporului maghiar. În 28 iulie, apare decretul de mobilizare generală odată cu manifestul împăratului Franz Joszef intitulat *Către popoarele mele*, prin care toate neamurile Imperiului erau invitate să-și verse sângele pentru patrie. Entuziasmul era de nedescris pe străzi, dar puțin câte puțin în inima maghiarilor pătrundea frica de români, „aerul devenind și el suspect”, așa cum scriau gazetele¹¹. De teama unor consfătuiri secrete ale românilor și a unor imagini depozite de arme și muniții care ar fi alimentat armata română (în situația în care România își declarase neutralitatea?!), șefii autorităților administrative au solicitat îndoite forțe militare pentru păstrarea liniștii și ordinii publice, suspendarea convorbirilor telefonice particulare, patrulare de jandarmi la poștă și alte oficii publice, diseminând tot felul de zvonuri alarmante care mențineau o veșnică groază și enervare în rândul locuitorilor.

La începutul lunii august 1914, se pleacă spre Serbia și Galiția, dar în scurtă vreme, veștile despre morți și răniți nu întârzie să apară. Spitalele devin neîncăpătoare, fiind completate cu spațiile școlilor din oraș.

Cu timpul, statul secătuit de bani face apel la cetățenii săi pentru a subscrie la împrumutul de război care era considerat cel mai sigur plasament al economiilor.

Cea mai mare parte a românilor era concentrată în unități de infanterie pentru a forma ceea ce strategia militară numește „masa de atac”¹². La 1 august 1914, primele regimente în care erau încorporați și românii iau drumul frontului, majoritatea fiind trimiși în Galiția, iar cei din regimentele de „glotași” erau trimiși spre completarea trupelor regulate austro-ungare din Bosnia-Herțegovina¹³. După intrarea României în război alături de Puterile Antantei, în august 1916, majoritatea regimentelor cu preponderență românească au fost transferate pe frontul din Italia. Acolo, printre cele mai crâncene încleștări de

¹¹ Popa 1932, p. 190.

¹² Fay 1983, p. 32.

¹³ Formațiunile de „glotași” aparțineau honvezimii și aveau în componență toți cetățenii rezerviști care își făcuseră stagiul militar la infanterie, cu vârste cuprinse între 23 și 42 de ani. Regimentele nu aveau cadre active și se activau numai în caz de mobilizare generală. Până în 1908, puteau fi întrebuințate numai pentru apărarea Ungariei nu și a Austriei. Pentru Transilvania existau: Regimentul 21 cu sediul la Cluj, Regimentul 22 cu sediul la Târgu Mureș, Regimentul 23 cu sediul la Sibiu și Regimentul 24 cu sediul la Brașov (Tăslăuanu 1915, p. 25; Șerban 1998-1999, p. 206-207).

forțe a fost Bătălia de la Asiago¹⁴ la care au luat parte și Regimentul 22 gळाși din Târgu-Mureș. Izidor Todoran din Ibănești, a participat și a reușit să-i supraviețuiască. „Noi aici pe front - scria în memoriile sale cel amintit - o duceam foarte greu, mâncare slabă, paraziții ne mâncau, pericol de moarte în orice clipă. Nu puteai să faci nici o mișcare că dacă observau italienii începeau un bombardament de nu rămânea piatră pe piatră [...] A venit ordin că la 15 iunie începe ofensiva pe întreg frontul italian, iar eu de data asta am fost fără noroc, căci din ofensiva aceasta puțini vor mai scăpa cu viață [...] furierul nu era nicăieri, n-am mai răspuns la apel decât 40 de oameni din cei 220 câți eram de toți când am intrat în foc [...] Ofensiva armatelor noastre a eșuat, a fost cea mai mare ofensivă de pe frontul italian”¹⁵.

Spre deosebire de articolele cu iz propagandistic amintite, conform cărora plecarea spre front era descrisă drept o sărbătoare îndelung așteptată, locotenentul și scriitorul Octavian Tăslăuanu, care trecuse în România împreună cu întreaga sa companie¹⁶, dezmințea această mitologie a dinasticismului românilor transilvăneni: „Așa ne-am dus până la Făgăraș, ca un convoi de morți, petrecuți de lacrimile și bocetele celor rămași acasă. Nicăieri nici o însuflețire și nici o bucurie... Ca o ceată de slugi, robi ai datoriei, ne duceam la porunca stăpânului... să murim. Dar în sufletele noastre de slugi mijea nădejdea unei răzburări înfricoșate”¹⁷.

După cum citim în cartea amintitului scriitor, concesiile naționale făcute de maghiari în primele zile de război au fost anulate la scurt timp după începerea ostilităților. Una câte una, portul cocardei, a tricolorului, intonarea cântecelor naționale și folosirea limbii române au fost interzise. Necunoașterea la perfecție a limbii maghiare atrăgea după sine pedepse de tot felul.

Nemulțumirile românilor vor fi potențate și de discriminările autorităților militare care, la încorporare, îi preferau pe români în beneficiul maghiarilor și care, apoi, împingeau cu preponderență în prima linie unitățile românești. După ce a trecut în România, locotenentul Florea Bogdan s-a pus în serviciul armatei române și în timpul unei întrevederi cu primul ministru I.I.C. Brătianu l-a informat pe demnitarul român că în Ardeal „s-a făcut mobilizarea, ridicând pe toți românii fără cruțare și trimițându-i de grabă pe front, iar pe unguri și sași îi plasau pe la depozite, pe la poduri etc”¹⁸.

¹⁴ Bătălia de la Asiago a reprezentat una dintre cele trei bătălii de pe râul Piave, când armata austro-ungară a încercat să lovească decisiv trupele italiene. Încercarea a eșuat deschizând drumul destrucției Imperiului Austro-Ungar.

¹⁵ Rus, Szabo, Szabo 2004, p. 151-166.

¹⁶ Grămescu, Șara 2014, p. 82.

¹⁷ Tăslăuanu 1915, p. 11.

¹⁸ Grămescu, Șara 2014, p. 67.

O situație asemănătoare o relatează în cartea sa Ion Clopoțel, viitorul redactor șef al publicației *Societatea de Mâine* care, după ce constată cu durere că: „Ramura țărănimii era mobilizată de multă vreme, sângera pe toate fronturile sub steag strein, pentru scopuri streine și ceea ce constituia elementul tragic al situației era chiar faptul că în mod indirect ea contribuia la nimicirea existenței propriului nostru popor”, în timp ce „sunt caracteristice presupunerile de domeniu public că 50% din ostașii unguri erau acasă, reținuți parte pentru celelalte servicii de pază internă”¹⁹.

Discriminarea - scria Florea Bogdan - era practică și de către austrieci care „acolo unde sunt în situația de a se aduce jertfe de oameni, nemții bagă înainte Diviziile ungurești și mai ales pe cele ardelenesti, ceea ce supără populația din Ardeal [...] Este firesc, fiindcă majoritatea armatei ardelenesti este formată din români și nici guvernului ungar nu-i pasă de ei, că se vor prăpădi”²⁰.

În aceleași memorii, Florea Bogdan amintește despre o cuvântare rostită în fața unei adunări populare din București prin care se urmărea forțarea unei atitudini pro-antantiste din partea premierului Ion I.C. Brătianu: „După încetarea acestei manifestații de simpatie patriotică, le-am ținut o cuvântare înflăcărată în care am arătat toate nedreptățile de secole ale neamului românesc din Ardeal, cum și cele recente, cu ocazia mobilizării și recrutărilor tuturor românilor care puteau sta pe picioare, fără să țină seama că sunt neputincioși, bolnavi, numai ca să se micșoreze numărul nostru temându-se de o revoluție dacă ar fi știut că România ne va sări în ajutor”²¹.

Prezența celor inapți pentru serviciul militar în cadrul unităților combatante se datora și nesupunerii acestora la măsurile aberante care împovărau și mai mult viața populației civile. Cei care au îndrăznit să se opună *împrumuturilor de război*, de exemplu, au fost trimiși pe front, fie ei români sau maghiari. Printre aceștia s-au numărat Szép Antal (bolnav de TBC) și Bartha Elek, din Bandul de Câmpie, comitatul Mureș-Turda, ambii declarați, anterior inapți pentru serviciul militar, dar care, apoi, au fost bănuți de idei comuniste²².

Discriminărilor din timpul recrutărilor și al amplasării preferențiale a unităților militare pe câmpul de luptă, li s-au adăugat rechizițiile și amintitele împrumuturi pentru necesitățile frontului pe care le-au suportat cei rămași acasă și pentru care s-au introdus și sancțiuni severe celor care nu le achitau.

Odată cu începerea războiului au fost militarizate toate sectoarele economice legate de aprovizionarea frontului, creându-se centrale sau officii economice pe ramuri de producție. Centrala economică de la Târgu-Mureș

¹⁹ Clopoțel 1926, p. 5; Chira 1998, p. 176.

²⁰ Grămescu, Șara 2014, p. 100.

²¹ *Ibidem*, p. 81.

²² Pop 1972, p. 410.

condusă de un comisar guvernamental intervenea în procesul de producție, în desfacerea mărfurilor, în stabilirea prețurilor și în repartizarea forței de muncă potrivit necesităților frontului²³.

Ulterior, Centralele au fost înlocuite cu Comisii economice comitatense (județene), de plasă și comunale care aveau atribuții largi în stabilirea suprafețelor ce trebuiau cultivate de fiecare gospodărie, în fixarea cuantumului rechizițiilor, fixării și strângerii impozitelor, acordării ajutoarelor de război etc. Constituite îndeosebi din primari și notari, aceștia s-au folosit de prerogativele funcțiilor dând o așa zisă acoperire legală unor abuzuri scandaloase. Ajutoarele, de pildă, se acordau la început doar în cazul în care cei amintiți făceau dovada că nu au nici un fel de mijloc de trai. În scurt timp, însă, acestea s-au dovedit o adevărată sursă de îmbogățire a funcționarilor din aparatul administrativ. În carnetul de ajutor al femeilor îndreptățite se înscriau sumele reale. Acestea se plăteau în prezența a doi martori care semnau o dată cu notarul drept dovadă că suma s-a primit. Suma primită era, însă, mai mică decât ceea ce era înscrisă în carnet. Dacă femeile protestau, notarul și martorii spuneau că banii care se rețineau erau pentru acoperirea cheltuielilor cu distribuirea ajutoarelor. De fapt, cu sumele reținute se „ajutau” reciproc notarul și primarul²⁴.

În anul 1915, s-au introdus și în comitatul Mureș-Turda rechizițiile de cereale care au limitat cantitatea reținută pentru necesitățile producătorilor direcți: în anul 1916, 18 kg de grâu, orz sau secară pe lună; în 1917 cantitatea de cereale a scăzut la 15 kg pe lună pentru cei trecuți de 15 ani și la 12 kg pentru cei sub această vârstă; în 1918, rația lunară a scăzut la 12 kg pentru bărbatul trecut de 15 ani, la 10,5 kg pentru femeie și 9 kg pentru un copil²⁵. Având în vedere că pentru un kilogram de pâine sunt necesare 0,8 kg de făină putem să afirmăm că populația, chiar dacă folosea și alți înlocuitori pentru alimentul de bază, se afla în pragul subnutriției.

Urmare a faptului că majoritatea bărbaților au fost încorporați, suprafețe întinse de teren agricol au rămas necultivate, producția agricolă a scăzut mult, iar gospodăriile țărănești s-au ruinat unele după altele. La sfârșitul anului 1914, în localitățile din plasa Band, comitatul Mureș-Turda cât și în cele învecinate, producția de grâu a scăzut cu 20%, cea de porumb cu 24%, cea a sfelei de zahăr cu 27% față de producția anului 1913²⁶.

Nici ordonanțele guvernamentale prin care se încerca să se impună femeilor, copiilor și bătrânilor munci obligatorii pe pământurile latifundiarilor, nici creșterea prețului pentru muncile agricole n-au rezolvat criza. Inevitabil, au

²³ Botezan, Stoica 1975, p. 226.

²⁴ *Românul*, Arad, nr. 183, 23 august / 5 septembrie 1915, p. 6.

²⁵ Botezan, Stoica 1975, p. 227.

²⁶ Pop 1972, p. 109.

crescut prețurile alimentelor și a înflorit specula. În 1918, prețul oficial al unui kilogram de pâine și făină pentru pâine ajunsese la 3,24 coroane față de 0,30 coroane în 1914. Cel al zahărului a crescut în această perioadă de la 0,90 la 3,30 coroane. O urcare de câteva ori mai mare a cunoscut prețul cărnii și al grăsimilor²⁷.

Rechiziționarea repetată a produselor alimentare a dus la scăderea rezervelor de hrană ale populației determinând raționalizarea acestora. Subnutriția, lipsa asistenței medicale în condiții extrem de grele de muncă și de viață (bărbații în putere fiind plecați pe front, întreaga povară a muncilor agricole a căzut pe umerii bătrânilor, femeilor și copiilor) au favorizat declanșarea bolilor, mai ales a celor infecțioase. Pentru arealul mureșan, de referință, din punct de vedere epidemiologic, a fost gripa spaniolă care a făcut ravagii în rândul copiilor, îndeosebi, dar și al adulților cu sănătatea șubredă. Acestea i s-au alăturat mortalitatea infantilă, tuberculoza și sifilisul. Pentru a conștientiza populația asupra gravității ultimei boli enumerate, medicii au făcut front comun cu dascălii și preoții pentru a-i determina pe cei cuprinși de *morburile venerice* să ignore pudorarea și să se prezinte la control medical²⁸.

De la cereale, rechizițiile s-au extins aproape la toate produsele agricole necesare armatei: la cele agro-alimentare (produse pomicole, legume etc.), la produse animaliere (carne de vită, porc, oaie, brânză, untură, lână, piei brute etc.), la recoltele de cânepă, cartofi, la nutrețuri. Au fost rechiziționate la prețuri mult sub cele ale pieței²⁹ animalele de tracțiune, mai ales caii, dar și bovinele³⁰. Prim-pretorul plasei Band, de pildă, alarmat de situația creată, raporta organelor superioare că în localitățile Pănet, Berghia, Sântioana și Morești lucrările agricole nu se mai efectuau din cauza rechizițiilor³¹.

În afara faptului că animalele erau rechiziționate la prețuri derizorii, banii nu s-au returnat în totalitate celor îndreptățiți din cauza unor „neglijențe” comise cu bună știință. Rechiziționarea cailor a fost încredințată unor agenți care au omis în mod deliberat să elibereze actele necesare pe baza cărora să se poată încasa despăgubirile bănești fixate oficial. Au rămas astfel neachitate milioane de coroane, fapt ce a determinat nemulțumiri în toată Transilvania. În protocolul adunării generale a C.N.R. Ibănești din 25 noiembrie 1918, de exemplu, se

²⁷ Botezan, Stoica 1975, p. 229.

²⁸ Teodor 2017, 402-408.

²⁹ Dacă pe piață prețul unui kilogram de vită vie era de 8 coroane, guvernul a plătit doar 4,8 coroane (*Pesti Hirlap*, nr. 161/13 iulie 1918).

³⁰ Conform recensământului din 1911, în comitatul Mureș-Turda existau 13071 cai și 84624 vite cornute. În urma rechizițiilor din anii 1914-1915, numărul cailor s-a micșorat cu 50%, iar până spre sfârșitul războiului numărul cornutelor s-a redus cu 17% (Botezan, Stoica 1975, p. 228).

³¹ Pop 1972, p. 109.

notează că nu toți oamenii au primit contravaloarea pagubelor din 1916, fapt pentru care l-au împuternicit pe președintele adunării să înainteze o petiție guvernului maghiar, pentru „a fi solvită paguba tuturor locuitorilor”³².

N-au scăpat de rechiziții nici obiectele din cupru sau alamă care au fost folosite la logistica armatei, nici clopotele și tabla de pe acoperișurile bisericilor, cazanele din cupru pentru fiert țuica, gălețile, sfeșnicele, vasele de bucătărie etc.

„De la invazia românească încoace”, după cum îi scria prim-ministrului ungar vicecomitele Köllő, comitatul Mureș-Turda „face parte din comitatele care au cea mai mare parte din suferințe și jertfe”. Din cauza înaintării armatei române în august 1916, populația din 4 comitate vecine s-a refugiat în comitatul Mureș-Turda „unde am cazat 17.000 de frați pe malul drept al Mureșului, pe care i-am hrănit împreună cu vitele lor”. Fiind declarată zonă internă de teatru de război, trecerea armatelor a consumat și cele rămase din alimentele pentru oameni și animale, adică necesarul gospodăresc. După restabilirea granițelor, marea parte a comitatului a fost declarată teatru de război exterior, pe teritoriul acestuia fiind așezate detașamente de instrucție al căror efectiv total s-a ridicat la 70.000 de oameni care au staționat aproape permanent aici. Pe lângă faptul că aceștia au consumat toate proviziile alimentare, au exploatat la maxim, „fără cap și fără vreun criteriu” forțele de tracțiune existente, fapt ce a făcut aproape imposibilă efectuarea lucrărilor agricole de primăvară. „Lipsa de cereale pentru alimente, retragerea cantităților de făină stabilite lunar – scria mai departe vicecomitele – accentuează și mai mult amărăciunea și consider de datoria mea a atrage atenția Excelenței voastre că trebuie să ne așteptăm la urmări foarte grave din cauza poverilor din ce în ce mai insuportabile”. Acestor greutăți li se alătură și indisciplina armatei care spărgea, zi și noapte, locuințe și lua cu forța toate alimentele populației.

În baza celor afirmate, vicecomitele solicita ca detașamentele de instruire să fie mutate în comitatele vecine: Târnava Mare și Târnava Mică, Turda-Arieș, Alba Inferioară și Cluj „și să se facă posibil ca populația comitatului Mureș-Turda să obțină, înaintea începerii lucrărilor agricole de primăvară, un mic răgaz, o mică răsuflare, altfel se prăbușește”³³.

Aceste greutăți de ordin social-economic, pe care le-a suportat întreaga populație indiferent de naționalitate, au fost potențate de cele de ordin național pe care românii le-au resimțit în mod deosebit. Încă din iulie 1914, guvernul condus de Tisza István, pe baza unor legi excepționale, a luat măsuri de suprimare parțială sau totală a unor libertăți cetățenești fundamentale. Ca și în alte părți de pe întinsul Transilvaniei, intelectualii și frunzașii românilor din județul Mureș au fost supuși la măsuri represive sub pretext de agitație contra

³² Botezan, Stoica 1975, p. 228.

³³ SJAN Mureș, fond Manuscrise, dosar 256, p. 106-107.

statului, spionaj pentru România, trădare de tron, înaltă trădare, sentimente daco-române, începând mai ales cu luna august 1916, după intrarea României în război de partea Puterilor Antantei. Încă din 1915, un ordin ministerial atrăgea atenția celor din Ardeal de a-i conștie pe toți românii bănuți ca periculoși ideii de stat maghiar. În județul Mureș, prefectul, primpretorii, notarii și jandarmii au stabilit „lista neagră” pe care au fost trecuți sute de români din toate părțile județului: preoți, învățători, țărani.

În 1935, primarul de Târgu-Mureș, Emil A. Dandea, lansa proiectul realizării unei „Table comemorative cu întemnițării din 1916-1917” dedicată celor care au avut curajul de a-și face cunoscute sentimentele românești. „Stimate domn. În anul 1916 - se preciza în textul invitației - cu ocazia intrării României în războiul pentru întregirea neamului, o seamă de români din acest ținut au fost prinși și întemnițați în beciurile edificiului primăriei acestui municipiu, unde se aflau închisorile poliției comunale. Cum se împlinesc 20 de ani dela acea dată, conducerea acestui municipiu a luat inițiativa așezării unei table comemorative care să eternizeze numele acelor care atunci au suferit pentru idealul național”³⁴.

Din lista care cuprinde numele celor către care fusese trimisă această invitație, putem reconstitui, cu aproximație, tabloul celor 35 de întemnițați³⁵.

Dezvelită în 14 august 1936, tabla a fost distrusă în septembrie 1940 și repusă în 1992.

Vestea intrării României în război de partea Antantei, sosită în Târgu-Mureș în 28 august 1916, a produs o adevărată panică. Mulți iau calea refugiului spre Ungaria. Orașul este supraaglomerat cu refugiați. Peste 40.000 de secui refugiați din fața armatei române sunt încartiruiți în școli solicitând hrana trebuincioasă. Doar știrea că înaintarea trupelor românești a fost oprită în zona Sovata-Reghin a mai calmat lucrurile.

Soarta cetățenilor maghiari de origine română se va înrăutăți și mai mult ca urmare a unor noi măsuri represive introduse de către autorități: arestări, internări în lagăre, destituirii din funcții, stabilirea de domiciliu forțate, deportări și trimeri la muncă forțată, interzicerea activităților culturale etc. Pătrunderea armatei române în Transilvania și atitudinea binevoitoare a dascălilor români față de aceasta³⁶, cât și refugiul unora dintre ei în Vechiul Regat, au atras după sine represiunile autorităților maghiare și instituirea „graniței culturale”, în

³⁴ SJAN Mureș, fond *Primăria orașului Târgu-Mureș, Consiliu*, dosar 20205/1935, f. 5.

³⁵ *Ibidem*, f. 8-9.

³⁶ „Comandantul companiei mele era un suflet naiv, un băiat bun, dar făcea pe militarul cazon și pe ungurul nebunit de presa șovinistă. În fața mea – scria O. C. Tăslăuanu - înjura: *diszno și bűdős oláhok* și n-a încetat până nu i-am spus că asemenea apostrofări nu cuprinde nici un regulament militar. Nu putea suferi mai ales pe învățătorii români pe care îi socotea agitatori și de cari se temea” (Tăslăuanu 1915, p. 23).

august 1917, de-a lungul frontierei cu România. În arealul acesteia, școlile românești trebuiau desființate și înlocuite cu școli maghiare de stat. Profitând de împrejurări, asemenea măsuri s-a încercat a fi extinse în întreaga Transilvanie, așa cum a fost și cazul de la Bandul de Câmpie. La 10 decembrie 1917, Comisia administrativă a comitatului Mureș-Turda propunea Ministerului Cultelor și Învățământului de la Budapesta desființarea Școlii greco-catolice românești din Bandul de Câmpie și din Drăculea Bandului. În locul acestora urmau să se înființeze școli de stat maghiare, în felul acesta Bandul devenind „un bastion al maghiarimii dinspre Câmpie”³⁷. În această situație, învățătorii români puteau fi mobilizați fără a se afecta procesul de învățământ care, în lipsa lor, putea fi suplinit și de către preoți. Statistica Astei din 1922 consemnează, pentru actualul județ Mureș, un număr de 52 de dascăli care au luptat pentru Monarhia bicefală³⁸.

Cei rămași acasă au înființat comitete filantropice precum *Jertfa învățătorilor români* care strângeau pansamente și albituri pentru răniți. Printr-un *Apel urgent*, Comitetul central al organizației se adresa colegilor din ținuturile Năsăud, Bistrița, Dej, Sibiu, Secuime, Brașov, Caransebeș și Banat „cu frățescă rugare ca cu posibilă grabă să colectați pieptare și pânuri de lână (albă și neagră) din care își face poporul nostru cioareci și sumanul de iarnă...”³⁹. O altă operă caritabilă „care s-a pornit dintr-un colț până în celălalt al țării pentru alinarea suferințelor și înveselirea inimilor sutelor de mii de soldați ai noștri care stau cu arma în mână pe câmpurile de luptă apărându-ne țara și avutul sau cari

³⁷ SJAN Mureș, fond *Prefectura județului Mureș*, doc. 27/1918; Pop 1980-1982, p. 344.

³⁸ Fleșariu Ioan (Albești), Luca Pompiliu (Albești), Lup Ioan (Apold), Moldovan Emil (Bălăușeri), Bloj Cornel (Band), Oltean Zaharia (Band), Stoica Pompei (Valea Izvoarelor), Marc Valeriu (Bogata), Moldovan Nicolae (Boziaș), Crăciun Gheorghe (Brâncovenești), Silaghi Gheorghe (Brâncovenești), Cioban Vasilică (Cerghizel), Nan Simion (Chinciuș), Maier Ioan (Cristești), Popa Ștefan (Cuștelnic), Borșan Ioan (Deda), Ciontea Grigoriu (Deda), Moldovan Corneliu (Gogan), Deac Victor (Hădăreni), Țifrea Mihail (Hetiur), Brătean Constantin (Hodac), Uilăcan Gheorghe (Hodac), Dan Crăciun (Ibănești), Chebelean Mihail (Icland), Gligor Dumitru (Laslăul Mare), Masier Laurean (Maiorești), Grama Petru (Miheșu de Câmpie), Pascu Vasile (Mureșeni), Șulariu Ilie (Râpa de Jos), Negrea Ioan (Reghin), Nistor Nicolae (Săcalu de Pădure), Laurențiu Victor (Sâncraiu de Mureș), Viciu Vasile (Sântana de Mureș), Miron Baziliu (Sântioana), Nilca Dumitru (Șardu Nirajului), Degan Nicolae (Șeulia), Fleșariu Gheorghe (Sighișoara), Giurcă Ioan (Sighișoara), Frâncu Ioan (Șomoștelnic), Costea Vasilică (Subpădure), Drăgan Emil (Târgu-Mureș), Hancu Ioan (Târgu-Mureș), Boeriu Ioan (Țigmandru), Ciotloș Benedict (Țigmandru), Șulariu Ștefan (Vătava), Stroia Ioan (Gurghiu), Gheaja Remus (Șaeș), Costea Alexandru (Agrișteu), Miron Baziliu (Sântioana), Marc Valeriu (Bogata), Bălaș Maxim (Dătășeni), Rusu Ioan (Dâmbu), Pârlea Vasiliu (Sângeorgiu de Câmpie).

³⁹ *Românul*, 22 octombrie/4 noiembrie 1914, p. 1.

răniți și bolnavi fiind, își petrec zilele în nenumărate spitale ale țării” a fost și „Crăciunul ostașilor noștri” pentru care „inimile tuturor, bogați și săraci s-au deschis larg”. Cu deosebire, reuniunile femeilor și surorilor de caritate au pornit colecte prin orașe și sate umblând din casă în casă și strângând ban lângă ban „pentru a face ostașilor noștri de sărbătorile Crăciunului o surprindere plăcută, înseninându-le sufletele”⁴⁰. Cei din comuna Vătava, comitatul Mureș-Turda, de exemplu, strânseseră pentru Crăciunul anului 1914, 43 de coroane și 20 de fileri, iar prin preotul local Nicolae Gliga au fost trimiși filialei Crucii Roșii din Toplița încă 41 de coroane și 20 de fileri⁴¹.

Atenția autorităților maghiare s-a îndreptat îndeosebi asupra preoților, îndrumătorii sufletești ai credincioșilor, întreaga viață a românilor, sub toate aspectele ei, gravitând în jurul Bisericii, întrucât „preoții au fost vestalele care au ținut pururea vie flacăra focului credinței naționale în poporul românesc”⁴².

Cu toate că Legea pentru apărarea țării din 1912, art. 30, al. 9 dispunea ca în caz de război preoții să fie chemați pentru a îndeplini funcția de preot militar, iar candidații pentru preoție erau scutiți de serviciul militar, au fost numeroase cazuri când slujitorii altarelor au fost înrolați ca simpli militari, invocându-se și faptul că în armata franceză erau înrolați 12.000 de preoți între care și doi episcopi, contrazicându-se astfel învățăturile bisericii.

În actualul județ Mureș, 15 slujitori ai altarelor au fost întemnițați în închisorile din Târgu-Mureș, Cluj, apoi în lagărele de la Sopron, din împrejurimile acestui oraș și din alte localități și alți 16 au fost deportați în

⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 279, 19 decembrie/1 ianuarie 1914, p. 2.

⁴¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 270, 9/22 decembrie 1914, p. 2. Au contribuit: Florentina Gliga (1,20 coroane), Maria Pasc (1,60 coroane). Martin Pop (1,50 coroane), Rudolf Hoch (2 coroane); **cu câte o coroană**: Pavel Șendrea, Ioana Popovici, Gherman Dănilă, Șendrea Gavril, Ilie Șulariu, Grigore Șendrea, Iosif Opriș, Mihai Jurcă, Vasile Cosma, Benye Ștefan, Magda Man, Horvat Solomon, Ida Frics); **cu câte 60 de fileri**: Gherman Nastasie, Toader Tătăraș, Zenovica Bodea, Rittman Dezsóné, Vasile Covrig, Arsinte Pop, Cosma Anton); **cu câte 50 de fileri**: Kriebelder Mátyás, Szócs János, Maria Bonta, Ioan Niț, Nichifor Vlaic, Ilie Bondrea, Mihăilă Cioată; **cu câte 40 de fileri**: Marița Gherman, Rânja Maria, Maria Pop I Arsinte, Lucreția Popovici, Ioana Bondrea, Victoria Șendrea, Rus Trifan, Crucița Popescu, Rafila Vlasa, Măriuca Toma, Irina Petruț, Ioana Lup, Anisie Gherman, Paraschiva Gherman, Toader Bondrea, Maria Bondrea, Rafila Petruț, Rafila Gherman, Grigore Bondrea, Irina Gherman, Regina Gotlib, Crucița Morar, Rafila Bondrea, Gutstain Rozica, Paraschiva Meza, Ioan Șendrea, Ilisie Gherman, Paraschiva Netea, Florea Boilă, Dochia Tătăraș, Vasilică Toderic, Tudora Anton, Vasile Cioată I. Todor; **cu câte 30 de fileri**: Ioan Gherman I. Florea, Leonte Sas, Niț Teodor, Maria Tătăraș I. Dumitru; cu câte 20 de fileri: Movilă Costan, Cioată Anisie, Măriuca Netea, Tudora Pop.

⁴² Stanca 1925, p. 5.

diferite alte localități și puși sub domiciliu forțat⁴³. Alți 6 preoți au luat parte la luptele de pe front, fie ca preoți militari, fie ca simpli luptători (Radu Dionisiu din Pietriș, Buda Alexandru din Reghin, Câmpean Victor din Suseni, Crainic Iuliu din Urisiu de Sus, Pop Aurel din Lepindea, Belu Ioan din Dătășeni).

Județul Sopron se afla în Ungaria de Sus, într-un cot de graniță cu Austria. Populația era în majoritate de origine germană cu vădite aspirații de a se alipi de Austria. În satele acestui județ (Rust, Vepersdorf, Lukompak, Csava, Locsmand, Nagy Márton, Sopronyek, Borisfalva, Fertőmegyes, Neszider și în Sopron,

⁴³ **Gliogor Alexandru** (Șardu-Nirajului) a fost internat la Sopron (Fertőmegyes) între 29 august 1915 și 8 mai 1917; **Petru Gora** (Fărăgău) a fost internat la Cluj între 7 septembrie 1916 și 25 octombrie 1916 și apoi la Sopron (Kabolt), între 28 octombrie 1916 și 15 mai 1918; **Ștefan Rusu** (Târgu-Mureș) a fost internat la Târgu-Mureș, între 9 septembrie și 14 septembrie 1916 și apoi deportat la Sopron, între 15 septembrie 1916 și 19 martie 1917; **Iuliu Nistor** (Târgu-Mureș) a fost deportat la Sopron (Fertőmegyes) între 28 august 1916 și 1 iulie 1917; **Vasile Berbecar Muntenescu** (Solovăstru) a fost internat la Târgu-Mureș între 3 și 11 septembrie 1916 și apoi la Sopron (Fertőmegyes), între 9 septembrie 1916 și 18 mai 1918; **Onoriu Sasu** (Daneș) a fost internat la Sopron (Csáva), între 5 septembrie 1916 și iunie 1917; **Ariton M. Popa** (Reghin) a fost deportat la Sopron (Fertőmegyes), între 6 septembrie 1916 și 12 iunie 1917; **Octavian Petra** (Ibănești) a fost deportat la Sopron (Fertőmegyes și Fertőrákos) între 1 septembrie 1916 și 1 august 1918; **Ilie Ioanovici** (Șoimuș) a fost deportat la Sopron (Nagymárton) între 1 octombrie 1916 și 10 mai 1918; **Ioan Branea** (Aluniș) a fost deportat la Sopron (Fertőmegyes) între septembrie 1916 și octombrie 1918; **Gheorghe Dănilă** (Bahnea) a fost deportat la Sopron între 29 august 1916 și 2 aprilie 1917; **Nicolae Gliga** din Vătava a fost deportat la Sopron (Fertőmegyes) între 1 septembrie 1916 și octombrie 1918; **Alexandru Lupan** (Sânmartinu de Câmpie) a fost deportat la Vperd între 5 septembrie 1916 și 12 iunie 1917; **Grigore Suci** (Laslău Mare) a fost deportat la Sopron (Csáva) între septembrie 1916 și martie 1917; **Mihail Todea** (Idicel Pădure) a fost deportat la Sopron (Csáva) între septembrie 1916 și martie 1917; **Ioan Vătășianu** (Archita) a fost internat Cluj între 26 septembrie și 30 octombrie 1916 și apoi la Sopron, între 30 octombrie 1916 și 1 august 1917; **Alexandru Nicolescu sen.** (Stânceni) a fost internat la Odorhei și Târgu-Mureș în 1917, iar în 1918 a fost deportat la Uioara (Ocna Mureș); **Alexandru Nicolescu jun.** (Aluniș) a fost internat la Târgu-Mureș; **Emil Pop** (Tușin) a fost internat la Cluj între 26 septembrie și decembrie 1916; **Ilie Ciulei** (Archita) a fost internat 4 luni în 1916 la Târgu-Mureș; **Gheorghe Dănilă** (Chețani) a fost internat 3 săptămâni la Cluj; **Gheorghe Moldovan** (Bezidu Nou) a fost internat la Odorhei; **Nicolae Motora** (Sângeorgiu de Mureș) a fost deportat la Câmpeni, între 15 august 1916 și 15 aprilie 1917; **Gavril Maier** din Toplița a fost deportat la Bobohalma între 30 august 1916 și 16 martie 1918; **Ioan Oprinca** (Reghin), internat la Cluj și la Sopron; **Vasile Runcean** (Lăureni), internat la Cluj și la Seghed; **Ioan Tăslăuan** (Bilbor), internat la Târgu-Mureș și Fertő-Megyes; **Pompiliu E. Constantin** (Daneș), a fost internat la Sopron, comuna Csava și la Brașov (Păcurariu 1986, p. 262-273; Bosoancă 1996, p. 303-309).

capitala județului), au fost internați deținuții români. Tot în acest județ, la Sopronyék, era și un lagăr al ostașilor români căzuți prizonieri la unguri și austrieci.

Internații – purtând fiecare un număr – primeau o coroană pe zi, deci 30 de coroane lunar, din care plăteau drept chirie 10 coroane, iar restul era folosit pentru toată existența, în situația în care, ca urmare a penuriei de alimente din timpul războiului, unui singur om îi erau necesare pe zi cel puțin 20-30 de coroane pentru masă, fără a mai lua în considerare îmbrăcămintea, lemnele de foc, produsele de igienă etc. În felul acesta, deținuții au viețuit în cea mai neagră mizerie ce se poate bănui. Mulți preoți, în memoriile lor, și-au amintit de apa ardeiată cu zgârciuri de animale care le-a distrus sănătatea. O parte dintre aceștia și-au oferit serviciile sătenilor, muncind la câmp, pentru a nu muri de foame.

Pentru fostul județ Mureș-Turda, amintita statistică generală a lui Teodor V. Păcățian înregistrează 204 comune în care viețuiau și români, într-o proporție mai mică sau mai mare. Însumate și acele localități care au intrat în componența actualului județ la ultima reorganizare administrativă a țării (care aparținuseră, în perioada interbelică, fostelor județe Târnava Mică, Târnava Mare, Turda-Arieș, Odorhei, Trei Scaune, Bistrița-Năsăud, Cojocna, Alba Inferioară) și renunțând la cele trecute la alte județe, se ajunge la cifra de 273.

Conform acestei statistici, din rândul celor 151090 români, 22363 au luat parte la război sub o formă sau alta (mobilizați pe front, mobilizați pe loc, arestați și internați, de refugiați), adică 14,7 %, procent apropiat de media pe provincie, care a fost de 16%. S-au înregistrat 2711 decese pe câmpul de luptă și în alte împrejurări determinate de război (1,7% din totalul populației) care au lăsat în urma lor 1792 de văduve cu 4199 de orfani. Contribuțiile benevole pentru armată au fost de 450226 lei, iar pagubele de război de 3441100 lei. Pentru vitejia de care au dat dovadă pe front au fost decorați 1863 de militari.

Referitor la apartenența socială a participanților români din actualul județ Mureș la Primul Război Mondial: 249 au fost intelectuali (1,11%), 448 meseriași (1,99 %) și 21681 agricultori, adică 96,8%. Numărul mic al intelectualilor explică și numărul mic al ofițerilor inferiori români din armata austro-ungară, știut fiind faptul că fără studii liceale cel mai mare grad care se putea obține era cel de ajutor de sublocotenent⁴⁴.

Referitor la participarea românilor din Transilvania și implicit din actualul județ Mureș la Primul Război Mondial, Octavian C. Tăslăuanu spunea, și poate pe bună dreptate, că conștiința națională a acestora, la începutul războiului, nu era așa de puternică încât să-i împingă la o mișcare împotriva stăpânilor de veacuri. Prin urmare, în condițiile în care România manifesta o atitudine

⁴⁴ Vezi listele nominale pe localități ale participanților mureșeni la Primul Război Mondial la Pană 2018, p. 100-1272.

reținută, considerată mai degrabă șovăielnică și apoi, în condițiile înfrângerii acesteia încă din prima lună pe frontul transilvănean, majoritatea acestora au ales să servească în armata cezaro-crăiască făcându-și din plin datoria de cetățeni austro-ungari convinși fiind că acesta era rostul lor, alături de „drăguțul de împărat”. Lăsând la o parte excepțiile reprezentate de cei care au trecut de partea României de bunăvoie, a-i considera pe ceilalți trădători de neam ar însemna o eronată înțelegere a realităților din defunctul Imperiu.

Drept concluzie, putem afirma că pe frontul extern războiul a produs și în rândul românilor din actualul județ Mureș, ca de altfel în toată Transilvania, sacrificii umane cărora li s-au adăugat numeroasele drame și nenorociri din rândul populației civile de pe frontul intern (foamete, frig, boli etc.). Pe lângă lipsurile materiale firești, pe care le-au îndurat alături de toate națiile conlocuitoare, românii au avut de suportat și constrângerile de ordin național care s-au agravat în timpul conflictului, îndeosebi între anii 1916-1918.

Romanians from Mureș County under the Austro-Hungarian Flag

ABSTRACT

In the first number of the “Transilvania” magazine of 1923, T.V. Păcățian was publishing the article named *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918* (The sacrifices of the Romanians of Ardeal, Bănat, Sătmar and Maramureș on the battle from the 1914-1918 World War). The “investigation” the author was talking about followed the collecting of every argument and evidence which could prove that Romanians performed their duty to their country again, to acquire political and national rights for a country of over three million citizens, state former like the Hungarians.

For the Mureș county, the general statistic records 273 localities in which Romanians lived, in a smaller or bigger proportion. Our thesis presents the nominal display of the localities of the Mureș County that have sent Romanians on the battlefield of the Great War, almost identically copied from the ones existing in the ASTRA Fund of the State Assets Sibiu.

Among those 151 090 Romanians, 22 363 have taken part in the war in one way or another (on the battlefield, requested on the spot, arrested and hospitalized, as refugees), meaning 14.7%, percentage close to the provincial average. 2 711 deaths on the battlefield and other war-related circumstances have been recorded (1.7% from the entire population), which left behind 1 792 widows with 4 199 orphan children. The voluntary contributions for the army have been of 450 226 Romanian lei, and the war reparations of 3 441 100 Romanian lei. For the bravery demonstrated on the battlefield, 1 863 soldiers have been decorated.

Concerning the social background of the Romanian participants of the Mureș county in World War I: 249 have been intellectuals (1.11%), 448 craftsmen (1.99%) and 21 681 farmers, meaning 96.8%. The low number of intellectuals also explains the low number of inferior Romanian officers from the Austro-Hungarian army, being known that without high school, the highest possible rank that could be achieved was that of second lieutenant helper.

Even though statistics with limited data concerning the investigated area had been produced before, the one conducted by ASTRA on the provincial level is the most detailed, notwithstanding the inherent downsides of such a piece, chronologically placed the closest to the investigated event, therefore, providing a complex and plausible description of it.

Abrevieri bibliografice

- Balint 2009 - Nicolae Balint, „Acțiunile *Detașamentului Borsec*”, în *Marisia - Studii și materiale*, XXIX, 2009, p. 75-82
- Bolovan 2015 - Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015
- Bosoancă 1996 - Traian Bosoancă, „Contribuția preoțimii mureșene la realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918”, în *Marisia*, XXV, Arheologie-Istorie, 1996, p. 303-316
- Botezan, Stoica 1975 - Liviu Botezan, Adrian Stoica, „Situția țărănimii din comitatul Mureș-Turda și lupta ei pentru eliberarea socială și națională în anii 1914-1918”, în *Marisia*, V, 1975, p. 223-249
- Chira 1998 - Costin Chira, „Consecințele Primului Război Mondial asupra populației rurale din Banat”, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești, Arheologie-Istorie*, Alba Iulia, 4, 1998, p. 175-181
- Clopoțel 1926 - Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926
- Dăncilă Ineoan 2014 - Andreea Dăncilă Ineoan, „Memory of the War and Revolution in the Mureș county”, în *Communication, Context, Interdisciplinarity-Studies and Articles*, vol. III, Section Journalism, Târgu-Mureș, „Petru Maior” University Press, 2014, p. 230-240
- Fay 1983 - Ștefan J. Fay, *Caietele locotenentului Florian*, Editura Albatros, București 1983
- Grămescu, Șara 2014 - Florea Bogdan. *Memorii 1876-1965*, coord. Bogdan Grămescu, Marin Șara, Editura Asociațiunii Astra, Sibiu, 2014
- Maior 2016 - Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război, 1914-1916*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016
- Pană 2018 - *Românii mureșeni pe fronturile Marelui Război. Documente*, ediție, studiu introductiv și note de dr. Virgil Pană, prefața de prof. univ. dr. Cornel Sigmirean, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2018
- Păcățian 1923 - Teodor V. Păcățian, „Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Sătmăr și Maramurăș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918”, în *Transilvania*, LIV, nr. 1, ianuarie- februarie 1923, p. 32-54
- Păcurariu 1986 - Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Sibiu, 1986
- Ploeșteanu 1990 - Grigore Ploeșteanu, „Flore Bogdan”, în *Reghinul cultural. Studii și articole*, vol. II, 1990, p. 118-120
- Pop 1972 - Vasile Pop, „1918. Mișcările revoluționare ale țărănimii din Bandul de Câmpie”, în *Studii și Materiale*, vol. III-IV, Târgu-Mureș, 1972, p. 409-420
- Popa 1932 - Traian Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, 1932
- Popa 2016 - Ioan Popa, *Dascăli români transilvăneni în Primul Război Mondial*, în „*Colegiul Național Samuel von Brukenthal Gimnazium*”, Sibiu/Hermanstadt, 2016, p. 21-73
- Rus, Szabo, Szabo 2004 - Dorin-Ioan Rus, Etelka Szabo, Arthur Szabo, „Lista soldaților din Regimentul 22 Târgu Mureș decorați după bătălia de la Asiago”, în *Angustia. Istorie-Etnografie-Sociologie*, 8, 2004, p. 151-166
- SJAN Mureș - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Mureș
- Stanca 1925 - Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la Răsboiul pentru întregirea neamului (1916-1918)*, Cluj, 1925
- Șerban 1998-1999 - Ioan I. Șerban, „Românii în Armata Austro-ungară în anii Primului Război Mondial”, în *Annales. Universitatis Appulensis, II-III*, 1998-1999, p. 201-215

- Tatu 2011 - Alexiu Tatu, „Aspecte ale participării comunelor din județul Mureș-Turda la Primul Război Mondial”, în Ioan Lăcătușu (coord.), *Liviu Boar. Arhivist, istoric, profesor*, Editura Eurocarpatica, Sfântu-Gheorghe, 2011, p. 401-408
- Tăslăuanu 1915 - Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în armata Austro-ungară, ce a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, București, Librăria Stănciulescu, 1915
- Teodor 2017 - Corina Teodor, *O istorie din fărâme. Protopopiatul greco-catolic al Mureșului la începutul secolului XX*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017

Cuvinte-cheie: județul Mureș, armată, Primul Război Mondial, 1918, Transilvania

Keywords: Mureș County, army, First World War, 1918, Transylvania

